

LUND UNIVERSITY

Hamlet eller Hamilton? Nyttan med nytta?

Mortensen, Anders

Published in:
Tidskrift för litteraturvetenskap

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Mortensen, A. (2008). Hamlet eller Hamilton? Nyttan med nytta? *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 37(2).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

TFL

7

2008:2

HAMLET ELLER HAMILTON

Diskussionen om litteraturvetenskapens framtid fortsätter. *TFL* bad två litteraturvetare, Anders Mortensen och Peter Westerlund, granska Torbjörn Forslids och Anders Ohlssons debattbok *Hamlet eller Hamilton? Litteraturvetenskapens problem och möjligheter* (Lund, Studentlitteratur, 2007, 144 s.).

Nyttan med nytta?

Det är en äregirig genre som Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson söker sig till med sin bok om litteraturvetenskapens kris. Alltsedan Lars Lönnroths *Litteraturforskningens dilemma* 1961 har diagnoser över ämnets tillkortakommanden avlöst varandra enligt ett återkommande mönster. Här finns överblickarna över disciplinens historia, nuvarande positioner och behov av förnyelse. Den som åtar sig att sammanfatta och reformera sin tids litteraturvetenskap ger också en exposé över föregångarna i denna succession av överblickar och reformförslag. Bidrar man till den livskraftiga krisgenren införlivas man med ett betydande mått av automatik i litteraturvetenskapens historieskrivning.

Forslid och Ohlsson eftersträvar en allmän breddning av verksamheten inom ämnet, vilken bör göras mer samhällstillvänd och bättre strategiskt anpassad till offentlighetens villkor. Deras bok präglas av en sådan ökad medvetenhet om den egna sociala och marknadsmässiga funktionen. Till genren hör ju att dessa böcker är varor som måste marknadsföras, med ett budskap som ska säljas in hos den primära konsumentgruppen, litteraturvetarna – skriver man en debattbok, vill man uträtta något viktigt med den och göra sin röst hörd. Den performativa självmedvetenheten hos författarna visar sig genom att lanseringen av *Hamlet eller Hamilton?* synes följa en grundlig marknadsföringsplan. Exempelvis har man förhandspublicerat en del av bokens material (*TFL* 2005:4), arrangerat seminarier på olika håll i landet före och efter utgivningen, affischerat och distribu-

erat många läsexemplar, infört en debattartikel i *Dagens Nyheter* i samband med publiceringen (5/10 2007), polemiskt så utformad att den måste generera svar från andra företrädare för ämnet (och fortsatt debatt) – och sedan i andra sammanhang fortsatt att hänvisa till bokens titel, »Hamlet eller Hamilton?«, som vore den litteraturvetenskapens samlande devis.

Men boken har inte bara omsorgsfullt iscensatts och produktplacerats i ämnets offentlighet för att uppnå sina syften, den är även till sina enskildheter genomsyrad av strategiska perspektiv. Teoretiskt lutar sig författarna mot det Bourdieu-perspektiv som i sin tillämpning lär, att litteraturvetaren är en streber som med sin verksamhet i första hand vill komma sig upp här i världen. Denna uppfattning är kompatibel med en marknadsföringsinriktad självförståelse, enligt vilken litteraturvetarna som konsumenter är mottagliga för lockelser och som producenter bör stärka sina firmanamn, d.v.s. inom vårt skrå vinna burskap som framstående aktörer, för att kunna dirigera och definiera den marknadsmässiga situationen. När bokens recensenter i *Expressen* (Anders Johansson 16/9 2007) och *Dagens Nyheter* (Mikael Löfgren 1/11 2007) avfärdar den som undermålig, kan det ställas mot att Forslid och Ohlsson i slutrepliken till debatten de startade för att lansera boken omdefinierar all kritik till utslag av ett konservativt ressentiment från ämnets företrädare.

Forslids och Ohlssons bok tillhör alltså inte bara en äregirig genre, utan fastmer en påtagligt marknadsinriktad och retorisk genre som syftar till att övertyga läsaren om en rad saker. Frågan om hur bra boken är inom krisgenren

ser jag därför som viktig att vända i en pragmatiskt inriktad fråga mer kongenial med dess egen agenda: vilka framgångar kan boken förmodas skörda under närmaste åren?

Hamlet eller Hamilton? är nog den bok jag hört flest litteraturvetare uttala sig skeptiskt om på senare år, men det innebär ju också att den blir läst. Flera mig närstående kollegor har menat att det i vilket fall är bra att det rörs om i grytan, ur sådant kommer det alltid något gott. Men den för bokens egen framgång avgörande frågan, huruvida dess polemiska logik och marknadsföringska komma att accepteras, kräver något mer. Ett tänkbart scenario vore att historien, med sin osynliga hand av glömska och allt grövre tidsperspektiv, gav Forslid och Ohlsson rätt. För deras huvudsakliga krav på dagens litteraturvetenskap, att den måste börja ägna sig åt något mer än tolkning av höglitterära texter, kommer förvisso att infrias, eftersom detta har skett redan innan de började skriva sin bok; om några år kan nytillkomna betraktare få för sig att Forslid och Ohlsson gick i bräschen för denna utveckling.

Emellertid är jag övertygad om att somliga brister hos boken även framledes kommer att förbli uppenbara. Den som först slår en är hur svag den empiriska underbyggnaden är för tesen att dagens svenska litteraturvetenskap mest bara skulle syssla med tolkning av höglitterära verk. Det räcker med att se på senare års nytillkomna projekt för doktorsavhandlingar eller postdokforskning, eller vilka ämnen som svenska litteraturvetare håller föredrag om på forskningskonferenser, för att inse att det här inte stämmer. Varför har man inte lagt ner några veckors arbete på att systematiskt inventera litteraturvetenskapens aktuella aktiviteter, när just deras fördelning spelar en så avgörande roll för bokens argumentation?

Viktigare är dock att själva sättet att argumentera för en reformation av disciplinen förefaller strategiskt missriktat på några grundläggande punkter. Det lyser litet för mycket av polemiska avsikter om den modell de konstruerat för att åskådliggöra litteraturvetenskapens aktiviteter.

I den är verksamhetsfälten sex till antalet: den höga litteraturens historia (1A), den låga litteraturens historia (2A), tolkning av den höga litteraturen (1B), tolkning av den låga litteraturen (2B), teori om den höga litteraturen (1C) samt teori om den låga litteraturen (2C). Modellen används tendentiöst för att definiera ett påstått missförhållande och mana fram existensen av en motståndare, en s.k. *strawman*, vilken av ohållbara skäl begränsar sig till enbart tolkning av höglitterära verk – vilket ter sig löjeväckande, när hela fem andra fält lämnas obrukade. Men det återstår ännu för Forslid och Ohlsson att bevisa att dagens litteraturvetenskap inte i nämnvärd utsträckning tillämpar historiska eller teoretiska perspektiv eller ägnar sig åt andra verk än de höglitterära – ja, och var i schemat hör de studieobjekt hemma som varken tillhör den höga litteraturen eller den låga litteraturen? (Jag erkänner att jag heller inte förstår vad det senare är, och om exempelvis Shakespeare och Charles Bukowski kan ingå). Nästan ingen av dagens litteraturvetare skulle gå med på att de tillhör de förstockade 1B-munkarnas skara, vilken Forslid och Ohlsson hävdar dominerar yrkeskåren (»den nuvarande inlåsningen i ruta 1B [] sedan ett halvsekel fast i en till synes evig närläsning och tolkningsutläggning av höglitterära mästerverk« (s. 134 f.)). Och av dem som ägnar sig åt att forska och skriva om avancerad litteratur, den »höga«, vill jag tro att samtliga tvekar inför att kännas vid de karriärstiska och självhögtidliga bevekelsegrunder som Forslid och Ohlsson utgår från är de avgörande i sammanhanget.

Återkommande i boken är det raljerande, sarkastiska tonfallet om dem som ägnar sig särskilt åt framstående litteratur. Allt från inledningens stämningsbilder från Språk- och litteraturcentrum i Lund, där de »tempeltjänare« avhånas som inför ett dagsseminarium om 50-talets lyriska lundaskola tänt stearinljus (s. 7 f.), till en attack på Schiller (!) för att han omhuldat estetikens värld samtidigt som han blivit försörjd av en furste (s. 49). Riktigt intressant är det här uttalandet:

Ur litteraturvetenskapligt perspektiv bör frågan vara hur vi bäst producerar intressanta och nyskapande *litteraturvetenskapliga* verk. Om dessa sedan behandlar Selma Lagerlöf eller Jan Guillou är rimligen sekundärt. En nyskapande text om Guillous roll i modern svensk litterär offentlighet bör premieras högre än en svag Lagerlöfstudie. Litteraturvetarna måste sluta åka snålskjuts på de uppburna diktarnas status och prestige. En studie av Ekelöf poesi blir inte värdefull bara för att Ekelöfs dikt är det. (s. 102)

Forslid och Ohlsson återkommer även i sina olika *promotion*-texter för boken till just Ekelöf, och alltid i samma spydiga tonfall. Några sidor längre fram heter det: »Att skriva vackert om Gunnar Ekelöf båtar föga om de presumtiva läsarna istället chattar direkt med Linda Skugge på nätet«. (s. 108) Här finns ett populistisk direktiv för litteraturvetenskapen. Inte bara på det viset att den ska rätta sig efter vad flertalet intresserar sig för, utan också efter vad som för tillfället är mest inne. Samtidigt är argumentationen grov och oklar. När inträder de omständigheter under vilka det »båtar föga« för litteraturvetenskapen att skriva välformulerat om Gunnar Ekelöf? Vidare: naturligtvis är det mycket bättre med en bra studie än med en dålig. Denna truism får dölja den svårare frågan om under vilka villkor det *inte* är egalt huruvida det är Selma Lagerlöf eller Jan Guillou som studeras. Dock har Forslid och Ohlsson i inledningen berättat om hur de gjort studenter som avfärdat Guillou som studieobjekt till föremål för en terminslång »avprogrammering« (s. 7), vilket förklarar en del. Men vad menar författarna med att »Litteraturvetarna måste sluta åka snålskjuts på de uppburna diktarnas status och prestige«?

Jag hajade till redan inför den version av texten som publicerades i *TFL*, där det hette: »Idag försöker litteraturvetarna åka snålskjuts på de uppburna diktarnas status och prestige.« (2005:4, s. 16) Formuleringen har alltså skärpts, från ett uttryck för förtrytelse över denna förhållelse, till ett påbud. Nå, hur är det, försöker litteraturvetarna åka snålskjuts eller måste de sluta med det? Jag kan inte ens föreställa mig att någon enda av de många forskare som studerar och skriver om

avancerad litteratur skulle känna igen sig eller ta till sig denna uppmaning. Snarare konstruerar Forslid och Ohlsson här ett retoriskt stup, över vilket man ska kunna tvinga sina motståndare: alla som ägnar sig åt framstående litteratur ska kunna misstänkliggöras som blott strebrar, som kråmar sig i glansen från den höga dikten.

De brister hos boken som jag nu har berört – den svaga empiriska underbyggnaden, den oklara argumentationen, den missiktade polemiken och tilltron till populistiska (och därmed humanistiskt ovetenskapliga) principer för litteraturvetenskapen – är tecken på att boken har skrivits alltför snabbt och i teoristyrd hänförelse. De grundläggande tankefelen kan ha uppstått när den värdeneutrala men trend- och marknadsanpassade forskning som föresvävar Forslid och Ohlsson ska befrias från det faktum som varje läsare inser, nämligen att det finns en oerhörd massa saker hos avancerad litteratur som är särskilt intressanta och som må studeras utan att detta väcker förtrytelse. Det som lyser med sin frånvaro i boken är en seriös diskussion om litterär kvalitet.

Misstanken att författarna saknar ett genomtänkt begrepp om kvalitet i litterära sammanhang besannas när de kommer in på Carl Fehrman. Denne ses »hylla« en föråldrad »värdeobjektivism« när han »citerar instämmande en utländsk kollega som menar 'som axiom' att 'några konstverk är bättre eller sämre än andra, och att deras litteraturhistoriska betydelse avgörs av någon form av bedömning i kvalitativa termer'.« (s. 49 f.) Som jag ser det formulerar Fehrman i själva verket det humanistiska engagemangets minimum. För att se var gränserna går för det, räcker det med att formulera motsatsen: att inget konstverk skulle vara bättre än något annat i något enda avseende och att deras litteraturhistoriska betydelse inte avgörs av någon form av bedömning i kvalitativa termer. Det krävs en hel del advokatyrier och oärlighet för att kunna skriva under på ett sådant påstående.

I vår tid granskas de knäsatta värdekriterierna skarpsinnigt och befins historiskt situerade

och belastade. Att exempelvis en rad esteticistiska skäl för att läsa klassiker har genomskådats, vilket applåderas på de lärarhögskolor där man föredrar grupparbeten om teveprogram framför det elitistiska litteraturstudiet, innebär dock inte att varje föreställning om litterär kvalitet skulle vara en villfarelse. Heller inte att andra och hållbara skäl för att ägna särskild uppmärksamhet åt avancerad litteratur skulle saknas.

Frågorna om litterär kvalitet handlar i vidaste mening om varför somliga böcker i högre grad än andra förmår göra olika slag av förtjänstfulla saker med sina läsare. Redan att börja reflektera över detta problemfält innebär en underminering av det populistargument som går ut på att ingenting egentligen är bättre än något annat, men att flertalets konsumtionsval dels ger den enda säkra värdeomätaren, dels visar vägen för en aktualitetsanpassad litteraturvetenskap. Frågorna om litterär kvalitet undviks i *Hamlet eller Hamilton?* men motsvaras av ett särpräglad styrkebegrepp som författarna utvecklar i aggressiv riktning i den första av de debattartiklar i *Dagens Nyheter* (5/10 2007) som marknadsförde boken. Jag citerar:

Lyriken har funnits i alla tider och kommer att fortsätta existera i alla tider. Däremot har en viss sorts poesi marginaliserats: den som är skriven för att andäktigt läsas och tolkas i ensamhet på kammaren. I dag verkar lyriken på andra arenor, i andra offentligheter. Rock- och poplyrik. Estradpoesi. Poesifestivaler. Ta exempelvis Tom Malmquist som tidigare i år utkom med en initierad och hyllad diktsamling om den kampinriktade hockeyvärlden. Nu följer han upp denna diktsamling med en countryskiva med likartad maskulin problematik.

Litteraturen står fortsatt stark i vår tid.

Svensk litteraturvetenskap gör det inte.

Vad betyder »stark« här? Suggestionsmomentet i de besynnerliga vändningarna – när betecknades senast en diktsamling som »initierad«? – underförstår att litteraturvetenskapens nuvarande brist på styrka beror på för stort avstånd till sådant som den muskelstarka, kampinriktade hockeyvärlden och för stor närhet till den sjåpiga poesin för »andäktig« läsning. Visserligen

är det uppenbart nonsens att lyriken nu verkar på »andra« arenor, eftersom läsning i ensamhet fortfarande är en utbredd sysselsättning – men ordvalet följer logiken i denna missriktade offentlighets-, kraft- och majoritetsdiskurs. Återigen: redan lite basal reflektion om vad litterär kvalitet innebär, skulle dra undan mattan för denna populistiska rundgång.

Om litteraturvetenskapen vill spela en meningsfull och betydande roll för samhället och dess individer, bör den rimligen ägna väsentlig uppmärksamhet åt hur litteraturen kan vara och har varit människor till hjälp och gagn och mening. Den frågan har i alla kulturer och i alla tider utgått från att olika verk besitter dessa förmågor i olika hög grad – på gott och ont, naturligtvis. Dessa förmågor spelar också en avgörande roll för dem som dras till litteraturvetenskapen, som läsare, studenter och yrkesverksamma av olika slag, eftersom det är bekant att litteraturen rymmer allt som någonsin har sysselsatt och stimulerat människans möjlighetssinne. Att söka och förmedla dessa krafter vore en tänkbar väg att anvisa den stagnerade litteraturvetenskapen i *Hamlet eller Hamilton?* men boken ger aldrig uttryck för fascination eller andra starkare känslor för något litterärt verk, inte heller de låga – författarna livas bara upp då de ska raljera över de forskare som just hyser starka känslor för den avancerade litteraturen.

Jag spår att *Hamlet eller Hamilton?* inte kommer att skörda några större framgångar, varken i nära eller avlägsen framtid. Dess författare har rätt i att vi litteraturvetare måste göra oss mer strategiskt medvetna och nyttiga. Men för att spela en meningsfull roll för samhället och dess individer bör detta ske mindre genom anpassning till offentlighetens och marknadens konjunkturen och mer i tillitsfull insikt om de betydande resurser som ämnet förfogar över. Om litteraturvetenskapen befinner sig i kris så består den i alltför lågeffektiv utvinning av litteraturens egna oerhörda krafter.

FD Anders Mortensen, Lunds universitet